

บทที่ 7

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อสรุปและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาในระยะที่ 2 ไว้ดังนี้

7.1 สรุปผลการศึกษา

ความสำคัญของการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ของเกษตรกรภายใต้ฐานแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง และการเกษตรทฤษฎีใหม่ 3 ไร่ระดับ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ ของการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ ประการแรกเพื่อศึกษาข้อมูลทุนทางสังคม ปัจจัยพื้นฐานสำคัญต่อการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ประการที่สอง เพื่อทราบถึงปริมาณและชนิดของผลผลิตที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ และประการที่สาม เพื่อให้ทราบถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ ของการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้พื้นฐานแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาข้อมูลทุนทางสังคม ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ การพึ่งตนเองทางจิตใจ พึ่งตนเองทางสังคม พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาทุนทางสังคม ที่ประกอบไปด้วยทุนภายในชุมชน ประกอบด้วย

(1) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ เกษตรกรได้เรียนรู้ที่จะใช้ความเหมาะสมของการจัดการสภาพพื้นที่ของชุมชนต่อระบบการผลิต กับสภาพพื้นที่ที่ใช้ทำการผลิต

(2) ทุนทางวัฒนธรรม ด้วยวิถีชีวิตของเกษตรกรและคนไทย ลักษณะของการบริโภคของคนไทยแล้วบนพื้นฐานและการดำเนินชีวิต ทำให้พบว่า รูปแบบของการบริโภคกับลักษณะพื้นที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม สามารถทำให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิต เป็น 2 รูปแบบได้คือรูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนในชนบท วิถีชีวิตของคนในชุมชนเมือง ทำให้เห็นสอดคล้องกับรูปแบบการบริโภคผัก ได้ชัดเจนกับชนิดและผักที่ต้องการบริโภค

(3) ทูณบุคคล พบว่าทรัพยากรบุคคลด้านการเกษตร เป็นปัจจัยหลักสำคัญที่สุดต่อการพัฒนารูปแบบทางการเกษตรและระบบการผลิต ได้ถูกนำกลั่นกรองเป็นความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติและนำออกมาใช้กับการทำการผลิตผักปลอดสารพิษบนฐานแนวคิดใหม่ของคำว่า เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความสมดุลตามรูปแบบของการทำการเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ด้วยความภาคภูมิใจที่จะกินสมดุลให้การดำเนินชีวิตในการประกอบอาชีพ ครอบครัว ชุมชน และธรรมชาติอีกครั้ง

(4) ทูนองค์กรหรือกลุ่ม เป็นทุนปัจจัยในสังคมที่เป็นคำตอบของความรัก ความสามัคคี การทำการเกษตรปลอดสารพิษจะพบว่าในแต่ละพื้นที่ที่มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างองค์กรและกลุ่มบุคคลต่าง การสนับสนุนจากองค์การในท้องถิ่นภาครัฐด้าน งบประมาณ ความรู้ วิชาการ ตลอดจนหน่วยงานสถาบันการศึกษาทั้งนอกเขต และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปสนับสนุนทำให้เกิดการผลิตและกระแสนะบบการบริโภคผักปลอดสารพิษ เป็นรูปธรรมขึ้นได้อย่างน่าภาคภูมิใจ

(5) ทุนทางเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของผู้สูงอายุต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดที่พึ่งทางใจ มีกิจกรรมทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ทำให้สุขภาพกายใจ มีความสุข ที่ไม่อาจวัดค่าเป็นตัวเงิน ได้อย่างมีคุณค่าเกินผลกำไรหรือเงินทองใด ๆ

(6) ทุนทางการศึกษา องค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานและทำกิจกรรมทางการเกษตร ที่ได้มาจากการร่วมกันคิด ร่วมกันทำนำไปสู่การปฏิบัติ และต่อยอดขยายกันออกไปทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง เมื่อเกิดการศึกษาร่วมกันระหว่างกัน การเปรียบเทียบให้เห็นทั้งความรู้ทางวิชาการกับการเรียนรู้จากธรรมชาติวิถี เกิดเป็นคุณค่า ความภูมิใจ และเป็นองค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมได้ไม่เท่ากันในทุกพื้นที่

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อทราบถึงปริมาณและชนิดของผลผลิตที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ

การดำเนินการบริหารจัดการด้วยระบบการเกษตรปลอดสารพิษนั้น จะพบว่าเกษตรกรได้ใช้องค์ความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มและสมาชิกในกลุ่ม จากประสบการณ์ของเกษตรกรเองโดยขึ้นกับระยะเวลาที่ได้ทำการเกษตรปลอดสารพิษ มาแล้วนั้น จะทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และการลงทุนที่เหมาะสมและสมดุลกับตัวเอง อีกทั้งสามารถเก็บผลผลิตได้นานและดูแลได้ไม่ยาก สำหรับชนิดของผักที่ปลูกจะพิจารณาจากความต้องการของตลาด ว่าต้องการผักชนิดใดช่วงเวลาใด อาทิ ผักชี จะปลูกในช่วง

เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน เนื่องจากช่วงนี้ผักมีราคาแพง เป็นต้น โดยจะแบ่งประเภทของผักเป็นกลุ่ม ได้แก่ ผักกินใบ เช่น คะน้า ผักบุ้ง สลัด ไก่แดง ขึ้นฉ่าย ผักชี ปวยเล้ง ยอดฟักทอง กะเพรา โหระพา พืชผักกินผล เช่น แตงกวา ข้าวโพดฝักอ่อน หัวไชเท้า แครอท ฟักทอง มะระจีน มะเขือเทศ เป็นต้น และพืชผักกินดอก เช่น กะหล่ำดอก คะน้าฮ่องกง ดอกแค และบร็อกโคลี เป็นต้น โดยการจะเลือกปลูกผักชนิดใดจะมีการวางแผนการผลิต โดยจะจดบันทึกข้อมูลราคาผลผลิตย้อนหลังทั้งปีมาสู่การนำไปวางแผนการผลิต ว่าแต่ละเดือนมีผักอะไรออกสู่ตลาดมากหรือน้อยอย่างไร และถ้ารู้ว่าราคาผักสูงในช่วงใดด้วย เพื่อนำมาใช้ในการเลือกชนิดผักให้เหมาะสมกับราคาและความต้องการของตลาด ศักยภาพอากาศและสภาพธรรมชาติของผักแต่ละชนิด เพื่อให้ทราบว่าอากาศแบบไหนเหมาะแก่การเจริญเติบโตของผักชนิดนั้นๆ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ ของการผลิตผักปลอดสารพิษ

วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกร จำนวน 33 ราย ในพืชทั้ง 33 ชนิด ในช่วงฤดูกาลผลิตที่ดีที่สุด คือ ในช่วงเดือน พฤศจิกายน จนถึง เดือน มีนาคม พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกำไรหรือผลตอบแทนของเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ พบว่ามูลค่าต้นทุนและผลตอบแทนจากการเกษตรผลิตผักปลอดสารพิษ ด้วยการจัดทำแปลงสาธิตที่ปฏิบัติด้วยวิธีการเกษตรที่ดีสำหรับพืช (จีเอพี) ของเกษตรกร 33 ราย กับผักเศรษฐกิจ 33 ชนิด ภายใต้ขนาดพื้นที่ 50 ตารางวา สามารถทราบมูลค่าต้นทุนการผลิตที่ชัดเจน และทราบผลตอบแทนความคุ้มค่าได้ถึง 28 ชนิดของผักเศรษฐกิจ ที่อัตราผลกำไรต่อรายได้ต่ำสุดอยู่ที่ 4% และอัตราผลกำไรต่อรายได้สูงสุดที่ 66%

ด้านการวิเคราะห์ปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างต้นทุนการผลิตและผลตอบแทน พบว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยด้าน ราคา ปริมาณผลผลิต ต้นทุนรวม ต้นทุนคงที่รวมและต้นทุนผันแปรรวมที่จะนำไปสู่การวางแผนการผลิตและการจัดการที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการบันทึกข้อมูลทำให้ทราบถึงต้นทุนและผลตอบแทนของพืชแต่ละชนิดของเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ ในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้เข้าร่วมโครงการวิจัยในครั้งนี้ ได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการกระตุ้น และสร้างกระบวนการผลิตพืชผักปลอดสารพิษที่ถูกต้องเพื่อการบริโภคและจำหน่าย ทั้งในระดับครัวเรือน และในชุมชน จากการสร้างการเรียนรู้ ด้วยการจดบันทึกข้อมูลของรายการต้นทุน และรายได้ที่เกิดขึ้นจากแต่ละรอบการผลิตในระยะเวลา 9-12 เดือน ทำให้เกษตรกร ได้มองเห็นถึงความสำคัญของการใช้ข้อมูลเพื่อการวางแผนการผลิตในแต่ละรอบการผลิตที่จะทำให้เห็นถึงผลความต้องการและราคาสินค้าในท้องตลาด ตลอด

จนถึงขอบเขตและปัญหาของการผลิต ที่พืชบางชนิด ขึ้นอยู่กับความต้องการบริโภค และ การเพาะปลูกได้ยากง่าย ในสภาพพื้นที่ อุณหภูมิ และความชานาญที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดข้อสรุปของปัจจัยที่มีผลต่อการเกษตรผักปลอดสารพิษของเกษตรกร ได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ความคุ้มค่าจากปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกำไร

การศึกษาถึงความคุ้มค่าของปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกำไรหรือผลตอบแทนของเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ พบว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยด้าน ราคา ปริมาณผลผลิต ต้นทุนรวม ต้นทุนคงที่รวมและต้นทุนผันแปรรวมที่จะนำไปสู่การวางแผนการผลิตและการจัดการที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การวิเคราะห์ความคุ้มค่า ปัจจัยทุนที่มีผลกระทบต่อปริมาณการผลิต

เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ ปัจจัยทุนที่มีผลกระทบต่อปริมาณการผลิต จะพบว่า ทุนจากการผลิต ไม่ว่าจะเป็น อุปกรณ์ในการผลิต มีความสัมพันธ์กับปริมาณผลผลิต เมื่อใดที่เกษตรกรทำการผลิตในปริมาณที่มากขึ้น การใช้เครื่องมือ และอุปกรณ์ช่วยในการผลิต เพื่อช่วยในการกับการทำงานให้ได้ผลผลิตในรอบระยะเวลาหนึ่งนั้นมีความสัมพันธ์กัน ในปริมาณที่สูงขึ้นเช่นกัน ตลอดจนองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวางแผนการผลิตการผลิตใน 1 แปลงการผลิตของเกษตรกร

3. การวิเคราะห์ปัจจัยทุนที่มีผลกระทบกำไร

การวิเคราะห์ ปัจจัยทุนที่มีผลกระทบต่อกำไร จะพบว่า ทุนจากการผลิต ไม่ว่าจะเป็น อุปกรณ์ในการผลิต จะมีความสัมพันธ์กับปริมาณผลผลิต เมื่อใดที่มีปัจจัยทุนทางด้านนี้มากจะส่งผลต่อการให้ผลตอบแทนในการผลิตผักปลอดสารพิษให้เป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม การเลือกใช้เครื่องมือ และอุปกรณ์ช่วยในการผลิต เพื่อช่วยในการกับการทำงานให้ได้ผลผลิตในรอบระยะเวลาหนึ่งนั้นมีความสัมพันธ์กัน ในปริมาณที่ตรงกันข้ามเสมอ ข้อสรุปที่เกษตรกรได้ทราบคือ การผลิตที่ใช้พืชหมุนเวียนในหนึ่งพื้นที่การผลิต และใช้อุปกรณ์ ตลอดจนปัจจัยทุนที่สามารถใช้ร่วมกันในหนึ่งแปลงการผลิต

ด้วยกลไกทางด้านราคา กลไกของปัจจัยการลงทุนในด้าน ขนาดพื้นที่ของการผลิต มูลค่าของต้นทุนคงที่ ต้นทุนผันแปรและต้นทุนรวม ในการผลิตผักปลอดสารพิษจะสัมพันธ์ไปในทิศทางตรงกันข้าม คือ ถ้ารายได้จากการผลิตมีมูลค่าสูงผลตอบแทนจะสูง ถ้ารายได้จากการผลิตได้น้อยจะทำให้เกิดผลตอบแทนต่ำ ถ้าเกษตรกรทราบถึงความได้เปรียบของกลไกทางด้านราคา เป็นเป้าหมายในการวางแผนการผลิตจะทำให้เกิดผลตอบแทนที่คุ้มค่าต่อหนึ่งรอบการผลิตในระยะเวลา 4 เดือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปวางแผนการ

ผลิตสำหรับทั้งปี ตลอดจนการแก้ปัญหาเรื่องไม่มีตลาดรองรับสินค้าของผักปลอดสารพิษและการหาตลาดราคาของผักปลอดสารพิษที่มีราคาสูงได้

ผลสัมฤทธิ์ของการปลูกผักปลอดสารพิษที่คาดหวัง (Result)

จากผลการศึกษาวิจัย พบว่าผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรผักปลอดสารพิษ ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ ถึงกระบวนการผลิต การลงทุนและการวางแผนการผลิตผักปลอดสารพิษให้เกิดความพอเพียงต่อการนำไปปฏิบัติ ไว้ดังนี้

1 ด้านผลผลิต (Output) เกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จำนวน 50 ครัวเรือน ได้รับการพัฒนาในแต่ละด้าน ดังนี้

(1) ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการผลิตผักปลอดสารพิษ ทั้งในแต่ละด้าน คือ

ด้านการวางแผนการผลิต ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตและปลูกผักปลอดสารพิษมากขึ้น และเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทุนการผลิตที่จะส่งผลกระทบต่อผลตอบแทน ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมดิน การปลูก การดูแลรักษา ตลอดจนการเก็บเกี่ยว

ด้านการเงินทุนและกำไร การเกษตรผักปลอดสารพิษ เป็นการลงทุนการผลิตที่ใช้เงินลงทุนไม่มากนัก ต่อการทำการเกษตรในลักษณะของความพอเพียงที่ไม่มากเกินไป กำลังของเกษตรกรภายใต้พื้นที่ที่มีความพอเหมาะและเป็นอาชีพเสริมให้กับครัวเรือน

ด้านการตลาด ได้สร้างความรู้ความเข้าใจและให้เห็นความสำคัญของมูลราคาสินค้าในแต่ละช่วงของฤดูกาลผลิตทำให้เกษตรกร เริ่มตระหนักและสามารถวางแผนการผลิตเพื่อเตรียมการดำเนินการสร้างให้เก็บผลผลิตได้ทันในช่วงเวลาเพื่อที่จะก่อให้เกิดผลตอบแทนได้สูงขึ้นภายใต้การลงทุนที่ไม่ต้องเน้นพื้นที่และปริมาณการผลิตที่สูงขึ้นได้อีกครั้ง

ด้านองค์ความรู้

- องค์ความรู้และแนวทางการจัดการการผลิตผักปลอดสารพิษ เกษตรกรแต่ละพื้นที่ ทำการแบ่งพื้นที่การปลูกผักแต่ละชนิด ตามฤดูกาลผลิตที่เหมาะสม และเป็นไปตามความต้องการของตลาด ตารางการกำหนดตารางเวลาการทำงานในแต่ละวันเพื่อให้กิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษมีผลประโยชน์เกิดขึ้นให้ทันกับ

(2) การดูแลรักษาสุขภาพกาย สุขภาพจิตใจ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี

ผลของการสร้างความรู้ ความเข้าใจในการลดการใช้ปุ๋ยเคมี และการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เน้นการลงทุนสูง ในครั้งนี้ ได้ทำให้เกษตรกรได้เห็นถึงไม่ได้ใช้สารเคมีที่ต้อง

ลงทุนซื้อในราคาที่สูง ผลตอบแทนก็สามารถเกิดขึ้นได้เช่นกัน และจะส่งผลต่อระบบสิ่งแวดล้อม และพื้นดินซึ่งเป็นสินทรัพย์การลงทุนของเกษตรกรให้มีคุณภาพดีขึ้น ซึ่งต้องค่อยปรับและใช้เวลา และจะส่งผลกระทบต่อรวมไปถึงความเป็นอยู่ทั้งทางด้านสุขภาพกาย สุขภาพทางใจที่มีความสุขมากขึ้น

(3) ความผูกพันและประสานงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรที่ได้เข้าร่วมโครงการทั้ง 50 ราย ทั้ง 6 อำเภอเกิดการเรียนรู้และเกิดแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกันในแต่ละ สามารถเชื่อมและสร้างการตลาดระหว่างกันได้

2.ด้านผลลัพธ์ (Outcome)

เกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ มีสมรรถนะและขีดความสามารถในการปฏิบัติงานเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับไปปรับประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และสามารถเรียนรู้เข้าใจหลักการทฤษฎีใหม่ควบคู่ไปกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามขนาดและการวางแผนการผลิตที่เหมาะสม ไม่มากเกินไป กำลังการลงทุน เพียงเพื่อพอเพียงต่อความสุขในชีวิตและพอเพียงต่อการมีรายได้เพื่อเกื้อหนุนกับรายได้หลักของครอบครัว

7.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดภัยในจังหวัดเชียงใหม่ ในระยะที่สอง พบว่าความต่อเนื่องและกลไกที่อยู่ในระบบการผลิตผักปลอดภัย ของเกษตรกรผู้ผลิต ปัจจัยหลายอย่างที่จะเอื้อทำให้ระบบการเกษตรเพื่อผลิตผักปลอดภัยสามารถดำเนินการต่อไปได้นั้น จะต้องช่วยกันผลักดันและให้ความรู้เข้าไปช่วยเหลือผู้ผลิตในแต่ละด้านต่อไป

(1) การวางแผนการผลิต เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในกระบวนการคิด การบริหารจัดการทางด้านการเกษตรให้เกิดผลตอบแทนที่คุ้มค่าต่อการการผลิต การวางแผนการผลิตตั้งแต่ต้นให้สัมพันธ์กับประเภทและสัดส่วนของพืชผักแต่ละชนิด ให้สอดคล้องกับระบบตลาดเพื่อการบริโภค ซึ่งมีปัจจัยที่สำคัญในเรื่องของราคาผลผลิตที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มี ความเข้าใจและนำไปเป็นข้อมูลเพื่อการพัฒนากระบวนการผลิตการเกษตรปลอดภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(2) วิธีการคัดคุณภาพของวัตถุดิบ การควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยีการผลิต สังเกตการณ์ได้ว่ามีวิธีการและขั้นตอนการปฏิบัติอย่างไรหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่กระบวนการผลิตต้นทาง ระหว่างทางไปจนถึงปลายทางที่เกษตรกรยังขาดความรู้และความเข้าใจอีกมาก

(3) ความช่วยเหลือในด้านวิชาการแนวคิดต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิตที่สามารถเป็นคำตอบของการเกษตรปลอดสารพิษบนฐานคิดเศรษฐกิจพอเพียง

(4) การถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างเครือข่ายเกษตรกร นอกจากรูปแบบการจัดเวทีวิชาการ การให้ความรู้จากหน่วยงานวิชาการทั้งภาครัฐและเอกชน จะเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดได้ด้วยการจัดการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรง ระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรเอง เพราะเกษตรกรแต่ละคน จะมีองค์ความรู้ในตัวเป็นภูมิความรู้หรือคลังความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงแล้ว ผ่านกระบวนการทดลองผิดทดลองถูก จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ จึงนำไปปฏิบัติ การได้สื่อสารและเห็นของจริงระหว่างการทำปฏิบัติจะเป็นการจัดการความรู้ในรูปแบบหนึ่งที่จะพัฒนาองค์ความรู้ในการผลิตและการเกษตรปลอดสารพิษ ตลอดจนการเกษตรในทุก ๆ ด้าน ได้อย่างมีคุณค่าสูงสุด ตลอดจนการทราบเหตุผลของปัจจัยด้านลบ และผลลบจากการเกษตรที่ผิดพลาดจะทำให้เกษตรกรจดจำและไม่นำไปปฏิบัติได้รวดเร็วว่าการฟังบรรยาย และการบอกให้ปฏิบัติ

ดังนั้นผลตอบแทนหรือผลสัมฤทธิ์ของการทำการเกษตรปลอดสารพิษจึงหมายถึงสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งสามารถตอบโจทย์ของการศึกษาในระยะที่หนึ่ง ได้ว่า หมายถึง ความพึงพอใจ การมีส่วนร่วม ความคุ้มค่าของการลงทุนการผลิต ตามหลักการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่ส่งผลหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ 1) การพึ่งตนเองทางจิตใจ ทำให้เกษตรกรมีแนวคิดของการสร้างรายได้เสริม สามารถใช้พื้นที่ทำการปลูกผักให้เกิดผลประโยชน์ได้เต็มที่ส่งผลต่อครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกันในการช่วยกันสร้างรายได้เสริม ลดรายจ่ายในครอบครัว 2) พึ่งตนเองทางสังคม มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำการปลูกผักปลอดสารพิษ ด้วยกันคิดวางแผนการทำงานร่วมกัน มีกิจกรรมกลุ่ม 3) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการลดใช้สารเคมี เพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และหันมาใช้ความสมดุลทางธรรมชาตินำไปสู่การเกษตรธรรมชาติวิธี 4) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ด้วยการเรียนรู้สิ่งที่อยู่ในชุมชนนำมาคิดสร้างเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานด้านการเกษตรปลอดสารพิษ 5) พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ระบบการเกษตรปลอดสารพิษสามารถสร้างการเคลื่อนไหวของการผลิตและการบริโภคที่มีผลต่อคนในชุมชนตั้งแต่การเกื้อกูลกัน สร้างผลผลิตสู่ตลาดชุมชนใหญ่ สร้างรายได้และกิจกรรมกลุ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

7.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ในระยะที่หนึ่ง พบว่าความต่อเนื่องและกลไกที่อยู่ในระบบการผลิตและการบริโภคมีปัจจัยหลายอย่างที่จะเอื้อทำให้ระบบการเกษตรเพื่อผลิตผักปลอดสารพิษสามารถดำเนินการต่อไปได้นั้น จะต้องช่วยกันผลักดันและให้ความรู้เข้าไปช่วยเหลือผู้ผลิตในแต่ละด้านต่อไปนี้

(1) ชนิดและสัดส่วนของพืชผักแต่ละชนิด ในระบบตลาดเพื่อการบริโภค ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มี ความเข้าใจและนำไปเป็นข้อมูลเพื่อการพัฒนา ระบบการผลิตการเกษตรปลอดสารพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(2) วิธีการคัดคุณภาพของวัตถุดิบ การควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยีการผลิต สังเกตการณ์ได้ว่ามีวิธีการและขั้นตอนการปฏิบัติอย่างไรหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่กระบวนการผลิตต้นทาง ระหว่างทางไปจนถึงปลายทางที่เกษตรกรยังขาดความรู้และความเข้าใจอีกมาก

(3) ความช่วยเหลือในด้านวิชาการแนวคิดต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิตที่สามารถเป็นคำตอบของการเกษตรปลอดสารพิษบนฐานจิตเศรษฐกิจพอเพียง

(4) จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรแต่ละราย ยังต้องการความช่วยเหลือด้านการผลิต ตั้งแต่เริ่มการผลิตที่ต้องปรับสภาพดินและแหล่งน้ำไว้รองรับ ไปจนถึงการดูแลและเก็บผลผลิต

(5) ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการที่จะนำไปแปรรูปเป็นสินค้าเกษตรชนิดอื่น